

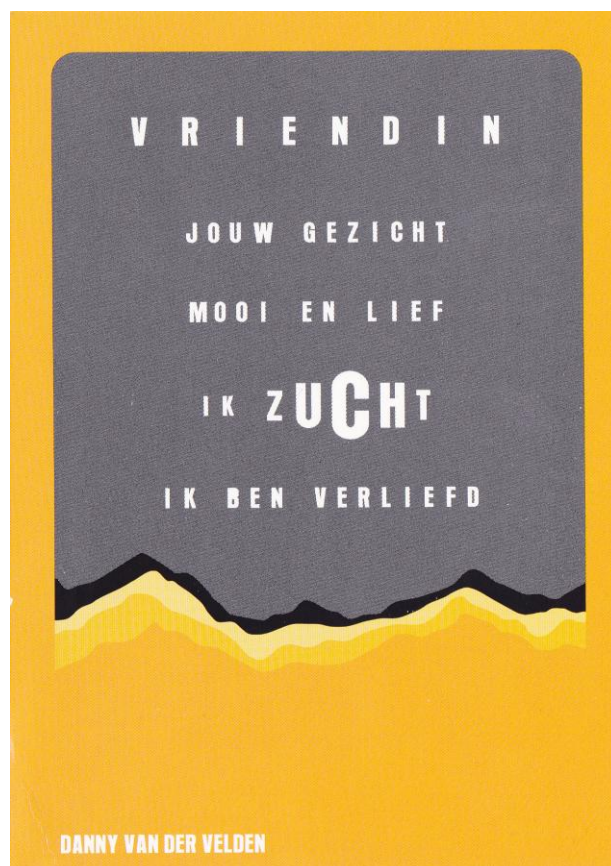
Seksuele vorming op een Z.M.L.K. school

Heleen Gipmans-Juriëns

Eindrapportage over het praktijkonderzoek in het kader van de leerroute

Master SEN Gedragsspecialist

Module GS10 Leer- en onderzoekslijn: Meesterstuk en Afstuderen

Lesplaats :Nijmegen

Studentnummer :2155128

Begeleid door :Drs. K.M.C.H.J. Diemel

Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg, Tilburg 2009-2010

Inhoudsopgave

Samenvatting	Blz. 4
Inleiding	Blz. 5
Hoofdstuk 1:	Blz. 6
Verlegenheidsituatie en onderzoeksvraag	.
1.1 Centrale onderzoeksvraag	
1.2 Wat is een VSO-zmlk school	
1.3 Welke leerlingen bezoeken een VSO-zmlk school	
1.4 Een beschrijving van de seksuele ontwikkeling en seksuele opvoeding	
1.5 Een beschrijving van de seksuele ontwikkeling mensen met een beperking	
1.6 Jongeren met autisme en seksualiteit	
1.7 Kwetsbaarheid	
Hoofdstuk 2 :	
Onderzoeksplan om antwoord te vinden op de onderzoeksvraag	Blz. 21
2.1 Overleg met de directie	
2.2. Afbakening onderzoeksvraag en uitwerking in deelvragen	
2.3. Literatuuronderzoek	
2.4. Vragenlijst voor mijn collega's	
2.5. Vragenlijst voor de ouders	
2.6 De leerlingen	
2.7. onderzoek en inventarisatie van de materialen die op school gebruikt worden	
Hoofdstuk 3:	Blz. 24
Het resultaat van de onderzoeken	
3.1. Een uitwerking van de vragenlijst aan mijn collega's	
3.2. De vragenlijst voor de ouders	
3.3 Hoe beleven de leerlingen dit onderwerp	

Hoofdstuk 4:

Kantttekeningen en aanbevelingen

Blz. 36

4.1. Kanttekeningen

4.2 Aanbevelingen

Hoofdstuk 5:

Persoonlijke reflectie

Blz. 39

Nawoord

Blz. 44

Literatuurlijst

Blz. 45

Bijlagen:

1. Vragenlijst collega's

Blz. 46

2. Vragenlijst ouders

Blz. 48

3. Materialenlijst

Blz. 49

Samenvatting:

Dit praktijkonderzoek heeft als onderwerp seksuele vorming op een school voor Zeer Moeilijk Lerenden (zmlk). Vanuit een aantal verlegenheidssituaties m.b.t. dit onderwerp kwam ik tot de volgende onderzoeksvraag: *Hoe kunnen we als team komen tot een gezamenlijke visie m.b.t. de seksuele vorming van jongeren met een verstandelijke beperking zodat we beter kunnen omgaan met problemen die hieruit voort kunnen vloeien.*

In Hoofdstuk 1 bespreek ik o.a. de fases van seksuele ontwikkeling bij de mens en bekijk hoe dit is bij mensen met een beperking. Ook bekijk ik hoe dit is bij mensen met autisme. Uit de theorie zal blijken dat de lichamelijke ontwikkeling vrijwel identiek verloopt maar dat we ook te maken hebben met een emotionele ontwikkeling en een sociale ontwikkeling. Dit is van invloed op onze manier van benaderen en kijken naar de mens met een beperking.

In Hoofdstuk 2 behandel ik de aanpak van mijn onderzoek.

Hoofdstuk 3 laat zien wat dit betekent voor mijn collega's, voor de ouders en voor de leerlingen zelf.

In hoofdstuk 4 geef ik aanbevelingen voor de inhoud van de lessen seksuele vorming en de manier van aanpak en kijken naar. Ook geef ik een voorzet tot het oprichten van een werkgroep die gezamenlijk kan komen tot een beleidsnotitie voor onze school met daaruit voortvloeiende afspraken en regels.

Hoofdstuk 5 is een persoonlijk hoofdstuk en zal ik reflecteren op mijn onderzoek.

Inleiding:

Vanaf 1989 werk ik als groepsleerkracht op een school voor Zeer Moeilijk Lerende Kinderen (ZMLK). Onze school heeft 2 afdelingen; het Speciaal Onderwijs (SO) waar leerlingen verblijven in de leeftijd van 4 tot 12 jaar, en het Voortgezet Speciaal Onderwijs (VSO) voor leerlingen in de leeftijd van 12 tot en met 20 jaar. Ik ben werkzaam in het VSO en werk met leerlingen van 16 t/m 18 jaar. Naast het werken in mijn eigen groep verzorg ik ook de lessen seksuele vorming.

Seksualiteit is een woord dat een wereld van gevoelens en associaties kan oproepen. Het is een subjectief begrip. Ieder mens geeft er zijn eigen invulling aan. Ieder mens heeft seksuele gevoelens, wensen en verlangens. Deze ontwikkelen zich vanaf de geboorte. Seksualiteit is lichamelijk en emotioneel en kan alleen of samen met anderen worden beleefd. In het verleden ging men er vaak van uit dat iemand met een beperking toch geen volwaardig seksueel leven zou krijgen. Het onderwerp seksualiteit werd dan ook veelvuldig genegeerd. Maar seksuele gevoelens en behoeften heeft iedereen, ongeacht het al dan niet hebben van een beperking.

De visie van onze school luidt: "We willen een leeromgeving zijn die mensen met een verstandelijke beperking de kansen biedt tot een zo optimaal mogelijke ontwikkeling naar volwassenheid. De ontwikkelingsgebieden zijn gericht op wonen, werken en recreëren." Daar hoort seksuele opvoeding natuurlijk ook bij!

Met dit meesterstuk wil ik me verdiepen in de seksuele ontwikkeling van mensen met een verstandelijke beperking. Door me hier meer in te verdiepen wil ik beter aan kunnen sluiten bij de mogelijkheden van onze leerlingen, en hun hierbij ondersteunen. Verder wil ik dit onderwerp in ons team bespreekbaar maken zodat we kunnen komen tot een gezamenlijk gedragen visie die ons praktische handvaten geeft om om te gaan met problemen die hieruit voort kunnen vloeien.

Hoofdstuk 1: Verlegenheidsituatie en onderzoeksvraag

Peter is een jongen van 18 jaar met een stoornis in het autistisch spectrum. Hij kan zich verbaal goed uiten. Hij wil heel graag een vriendin. Hij wordt verliefd op Trudie, een jonger meisje uit een lagere groep met mooie blonde haren. Hij schrijft brieven naar Trudie en praat met iedereen over haar. Trudie zelf is van zijn aandacht niet gediend en weet met de situatie niet om te gaan. Peter is helemaal gefixeerd op haar en blijft de hele dag door vragen stellen aan de begeleiding.

Ayse is een Turks meisje van 18 jaar, verstandelijk heeft zij een ontwikkelingsleeftijd van ongeveer 6 jaar. Ze heeft het aan met Jop, een klasgenoot. Hun vriendschap is vrij onschuldig. Ze kletsen vaak met elkaar en op het schoolplein zitten ze naast elkaar op een bankje. De moeder van Ayse maakt zich zorgen en verbiedt de vriendschap.

Hans is een jongen van 19 jaar, een stoere kerel om te zien maar met het niveau van ongeveer een 5 jarige. Zijn interesse voor seks is erg groot en hij praat er vaak stoer over. Hans zit thuis vaak alleen achter zijn computer en op een bepaald moment laat hij zijn geslachtsdeel zien op de webcam aan Ellis, een meisje uit mijn klas.

In de teamvergadering wordt gesproken over Susan en Mike. Ze hebben verkering en dat levert voor beiden en ook voor een aantal klasgenoten de nodige spanning op. Op het schoolplein veroorzaakt het de nodige onrust. En na elke pauze moeten er een aantal zaken uitgepraat worden. Een paar collega's zeggen :” we verbieden deze verkering; dit hoort niet op school thuis”. Maar waar dan wel???

Zomaar een aantal situaties die ik in mijn werk als leerkracht op bij ons op school tegenkwam. Enkele vragen waar ik mee worstelde waren:

Hoe kan ik Peter op een goede manier begeleiden?

Hoe leg ik aan Jop uit dat Ayse niet meer met hem om mag gaan ?.

Hoe pak ik het gedrag aan van Hans, en wat doe ik met Ellis?

Hoe kan ik op een goede manier op deze situaties reageren en er mee omgaan zodat het past bij mijn eigen waarden en normen?

Hoe doen mijn collega's dit?

Denken we hier hetzelfde over en hoe gaan we om met de verschillen in aanpak?

Kunnen we hier open over praten met elkaar?

Vanuit deze praktijk is mijn centrale onderzoeksvraag ontstaan.

§ 1.1. Centrale onderzoeksvraag:

Hoe kunnen we als team komen tot een gezamenlijke visie m.b.t. de seksuele vorming van jongeren met een verstandelijke beperking, zodat we beter kunnen omgaan met problemen die hieruit voort kunnen vloeien?

Hoe kan ik jongeren met een verstandelijke beperking beter begeleiden in hun seksuele ontwikkeling?

Deelvragen die uit de onderzoeksvraag voortvloeien zijn:

- Wat is seksualiteit ?.
- Hoe verloopt de seksuele ontwikkeling van de mens?
- Hoe is dit bij onze doelgroep; mensen met een verstandelijke beperking en met autisme?
- Welke problemen/gedragingen komen we tegen die hier mee te maken hebben?
- Hoe vaak doet dit gedrag zich voor ?
- Hoe gaan we hier mee om?
- Wat vinden collega's belangrijk bij het onderdeel seksuele opvoeding; welke onderwerpen moeten aan bod komen?
- Hoe komt het onderwerp seksuele vorming op dit moment aan bod binnen ons programma?
- Wat vinden de leerlingen er zelf van; wat willen ze leren?
- Hoe kijken ouders hier tegenaan; welke vragen hebben zij aan ons?

§ 1.2. Wat is een VSO-ZMLK school?

VSO-ZMLK betekent: voortgezet speciaal onderwijs voor zeer moeilijk lerende kinderen. Een ZMLK school hoort bij cluster 3.

De scholen voor speciaal onderwijs vallen sinds 1998 onder de Wet op de Expertise Centra. Deze scholen zijn ondergebracht en zijn per cluster verenigd in samenwerkingsverbanden.

- Cluster 1 omvat de scholen voor visueel gehandicapten of meervoudig gehandicapte kinderen met deze handicap.
- Cluster 2 betreft de scholen voor dove kinderen, slechthorende kinderen en kinderen met ernstige spraakmoeilijkheden, of meervoudig gehandicapte kinderen met één van deze handicaps.
- Cluster 3 bestaat uit scholen voor lichamelijk gehandicapten kinderen, zeer moeilijk lerende kinderen en langdurig zieke kinderen met een lichamelijke handicap, of meervoudig gehandicapte kinderen met één van deze handicaps.
- Cluster 4 omvat de scholen voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen, langdurig zieke kinderen anders dan met een lichamelijke handicap en kinderen in scholen verbonden aan pedologische instituten met gedragstoornissen en/of psychiatrische problematiek.

(Bron: VSO Cluster 3 Oog op de toekomst van de leerling Speciaal Onderwijs L.H. Damen Enschede, februari 2007).

§ 1.3. Welke leerlingen bezoeken een ZMLK school ?

Leerlingen die een verstandelijke handicap hebben, waarbij de IQ-score lager is dan 55 of:

1. IQ-score tussen 54 en 70, in combinatie met een andere stoornis en
 - a. Structurele beperking in de onderwijsparticipatie, blijkend uit leerachterstand ¹(niet zijnde gedragsproblemen) óf wel het ontbreken van algemene leervoorwaarden én zeer geringe sociale redzaamheid en,
 - b. Onvoldoende effect extra zorg vanuit de zorgstructuur van het regulier onderwijs en ondersteuning vanuit zorg- en hulpverleningsinstanties niet toereikend voor deelname aan regulier onderwijs.

of

2. Syndroom van Down, blijkend uit een medische verklaring

De leerlingen die onze school bezoeken zijn qua leeftijd tussen de 13 en 20 jaar. Sinds vorig jaar werken we bij ons op school met stromingen.

Stroming 1:*Een Stroming voor de laagfunctionerende leerlingen met een grote zorgbehoefte.*

Stroming 2:

¹ Leerachterstand en leesvoorwaarden als volgt te duiden:

- leerlingen t/m 7 jaar: ernstige tekortkomingen op het gebied van leer- en taakgedrag (werkhouding, taakgerichtheid, etc) en zeer geringe vooruitgang gedurende een jaar.
- leerlingen 8 t/m 11 jaar: zeer geringe vooruitgang gedurende een jaar bij aanvankelijk lezen, spellen en rekenen.
- leerlingen van 12 jaar en ouder: schoolvorderingen die niet verder gaan dan beheersing van de leerstof tot en met eind groep 3 van de basisschool.

Bron:: [Http://www.rec.3limburg.nl](http://www.rec.3limburg.nl)

Een stroming voor de gemiddelde ZML- leerling.

Stroming 3:

Een stroming waar de leerlingen met een hoger niveau zijn geplaatst, maar ook waar leerlingen zitten die qua gedrag een speciale aanpak nodig hebben.

Ik zelf ben werkzaam binnen stroming 2. Mijn onderzoek zal zich richten op alle stromingen binnen onze school. Ik ben me er bewust van dat ook op het gebied van seksuele vorming er duidelijk verschillen in beleving, benadering en aanpak zullen zijn tussen de stromingen.

§ 1.4 Een beschrijving van de seksuele ontwikkeling en seksuele opvoeding.

Al van jongs af aan zijn kinderen bezig met hun seksuele ontwikkeling. Ze betasten hun plasser of vagina. Ze vinden het heerlijk om bloot rond te lopen.

Ze spelen doktertje met andere kinderen. Ook laten ze elkaar hun geslachtsdelen zien. Dit soort dingen doen kinderen. Het hoort bij hun ontwikkeling.

Ze ontdekken het eigen lichaam en dat van andere kinderen. Ook ontdekken ze wat wel en niet lekker is. Er zijn verschillende fases in de seksuele ontwikkeling van het kind. Deze fases zijn geen vast gegeven; ieder kind ontwikkelt zich in zijn eigen tempo. Naast het emotionele niveau hoort bij elke fase ook een sociaal aspect.

0 tot en met 3 jaar

Deze fase staat in het teken van ontdekken en onderzoeken.

De orale fase : baby's: 0 en 1 jaar (ontdekken),

Baby's zijn helemaal gericht op hun zintuigen. Door te voelen, te luisteren, te kijken en ruiken ontdekken ze de wereld. Ze kunnen hier veel plezier aan beleven, bijvoorbeeld aan het sabbelen en aftasten met de mond van speelgoed. Centraal in deze fase staat de bevrediging van behoeften. Uitstel van bevrediging is in deze fase vrijwel onmogelijk. Ook ontdekken baby's hun eigen lijfje door er naar te kijken en het te voelen. Baby's raken zichzelf veel aan, ook hun geslachtsdeel. Dat doen ze niet

bewust, dat gebeurt toevallig. Sociaal gezien is er een symbiose. De betrokkene zit aan de omgeving vastgeplakt is er één mee. Hij kan zich niet verplaatsen in de ander.

De anale fase; peuters: 2 en 3 jaar (nieuwsgierig, onderzoeken van lichaam),

Het *ik* staat in deze fase centraal. Peuters worden zich bewust van zichzelf en hun lichaam. Ze leren ook dat ze er anders uitzien dan andere kinderen en volwassenen. Ook leren ze dat ze een jongetje of een meisje zijn. Ze ontwikkelen hun identiteit. Het eigen lichaam en dat van anderen wordt ineens heel interessant. Peuters kunnen hun eigen lijf en geslachtsdelen dan ook uitgebreid gaan bestuderen en tonen aan andere kinderen en volwassenen. Peuters raken hun geslachtsdeel vaak aan omdat het hen een prettig gevoel geeft. Peuters hebben nog veel behoefte aan lichamelijk contact en knuffelen. Ze leren ook al een beetje wat 'wel en niet mag'. De peuter speelt nog naast de ander, hij kan zich nog niet zo goed verplaatsen in de ander. Tegelijkertijd gaan kinderen op deze leeftijd hun grenzen ontdekken. Ze merken dat het zeggen van bepaalde woorden een reactie geeft in de omgeving. Dat is spannend en leuk. Daarom gaan ze die woorden herhalen.

In stroming 1 op onze school zien we dat een aantal leerlingen ook in deze fase zitten. M.n. het aanraken van hun geslachtsdelen en het roepen van bepaalde woorden die reactie oproepen komt regelmatig voor. Ook het knuffelen van bekenden en onbekenden. Sommigen hebben weinig schaamtegevoel en zullen b.v. met de deur open op het toilet gaan zitten. Wij hebben hierin een sturende en controlerende rol.

De oedipale fase, 4 tot en met 6 jaar: het geweten staat centraal.

Het leren van regels, spel en het begin van vriendschappen staan centraal. Kinderen krijgen in deze periode steeds meer contact met grotere groepen mensen dan voorheen. Bijvoorbeeld als ze naar school gaan. In deze fase leren kinderen steeds beter hoe ze zich 'zouden moeten' gedragen. Zo leren ze bijvoorbeeld dat ze hun blote lijf niet maar zo in het openbaar kunnen betasten of kunnen laten zien. Het

verkennen van het eigen lichaam en dat van anderen wordt meer ingekleed in spel: kinderen gaan 'vadertje en moedertje' of 'doktertje' spelen. Vaak in het geheim, omdat ze leren dat bloot zijn in het openbaar niet mag. Kinderen zijn op deze leeftijd erg geïnteresseerd in de voortplanting. Ze stellen eindeloos vragen, onder andere 'waar kinderen vandaan komen'. Hoe ze 'in' en weer 'uit de buik' komen.

Een kind in deze leeftijd weet dat het een jongen of een meisje is. Tegelijkertijd krijgt het duidelijke ideeën over 'wat een jongen doet' en 'wat een meisje doet'.

Vriendschappen met andere kinderen worden belangrijk. Vaak nog jongens en meisjes door elkaar, soms al met alleen maar andere jongens of meisjes. Behalve het naast elkaar spelen en tegen elkaar spelen is er ook sprake van met elkaar spelen/samenwerken. Je gedragen naar geldende normen en waarden, aangepast gedrag vertonen en je meer kunnen verplaatsen in de ander en daar rekening mee houden. Kinderen van deze leeftijd koppelen vriendschap of iemand lief vinden vaak aan 'verliefdheid'. Zo zeggen ze vaak dat ze verliefd zijn op hun moeder, juffrouw of konijn. Het heeft meestal niets te maken met gevoelens van seksualiteit en verlangen. Het is hun manier om te zeggen dat ze iemand lief vinden.

Leerlingen op onze school die in deze fase zitten zeggen vaak verliefd te zijn op iemand maar koppelen dit niet aan seksuele gevoelens.

7 tot en met 9 jaar: Schaamte en de eerste verliefdheden doen zich voor.

Kinderen gaan zich ineens ongemakkelijk voelen om bloot te zijn in het bijzijn van anderen. Ook gaan ze minder vragen stellen over seks dan voorheen. Niet omdat ze er minder interesse in hebben, maar omdat ze hebben gemerkt dat seks een 'beladen' onderwerp is. Ze generen zich om erover te praten. Kinderen fantaseren op deze leeftijd heel veel. Ze gebruiken wat ze om zich heen zien (gezin, school, tv etc.) bij deze fantasieën. Fantasie en werkelijkheid lopen vaak door elkaar heen. Fantasieën kunnen bijvoorbeeld gaan over verliefdheid en dan ook over verliefdheid op iemand van dezelfde sekse. De 'regels' van de groep worden steeds belangrijker, vooral als je er bij wilt horen. Er ontstaan jongens- en meisjesgroepen, die elkaar

‘aftasten’. Jongens vinden meisjes vaak ‘stom’ en ‘kinderachtig’, meisjes vinden jongens vaak ‘te wild’ en ‘stoer’. In de groep proberen kinderen elkaar soms af te troeven. Een manier om dat te doen is door te laten zien hoeveel je weet over seks. Maar ook door seksuele taal te gebruiken. Kinderen bedenken rijmpjes met seksuele woorden en vertellen elkaar ‘schuine’ moppen. Vaak begrijpen ze zelf niet wat ze zeggen. Het verschil tussen vriendschap en verliefdheid wordt kinderen op deze leeftijd steeds duidelijker. Hetzelfde geldt voor het verschil tussen knuffelen en vrijen. Bij verliefdheden kunnen heftige gevoelens voorkomen, terwijl er geen sprake van seksuele gevoelens hoeft te zijn. Handje in handje zitten kan al spannend zijn.

Bij ons op school zien we een grote groep leerlingen die gedrag laten zien dat in deze fase thuis hoort; bij wie fantasie en werkelijkheid door elkaar heen lopen.

De pre-puberteit en de puberteit: 10 tot en met 15 jaar:

Pre-puberteit: 10 en 11 jaar

De voorfase van de puberteit begint. Aan het gedrag, de lichamelijke ontwikkeling en de (soms heftige) stemmingswisselingen is dat vaak goed te merken. De pre-puberteit hangt samen met de ontwikkeling van de geslachtshormonen. Hierdoor krijgen kinderen vanaf ongeveer tien jaar meer interesse in de volwassen seksualiteit. Ze fantaseren erover en horen en zien van alles in boekjes, op televisie en op internet. Tegelijkertijd kunnen kinderen heel preuts of afhoudend reageren als er met hen over seksualiteit wordt gepraat. Ze kunnen ineens heel onzeker worden over hun lichaam of ze schamen zich ervoor. Meisjes starten meestal twee jaar eerder dan jongens met de puberteit. Lichamelijk is dat te zien aan de lengtegroei en groei van de borsten. De eerste stappen binnen de liefde worden gezet. Ze krijgen voor het eerst verkering en zoeken voorzichtig lichamelijke toenadering tot elkaar (handje vasthouden, kusje op de wang, etc.).

Puberteit: 12 tot en met 15 jaar.

Nu beginnen ook de meeste jongens met hun puberteit. De testikels en de penis gaan groeien, evenals het oksel- en schaamhaar. Er volgt een groeispurt. De stem wordt zwaarder en snor en baardhaar gaan groeien. Op gemiddeld veertienjarige

leeftijd krijgen jongens hun eerste zaadlozing. Hierna is een jongen geslachtsrijp en kan een meisje zwanger maken. De groei gaat geleidelijker verder. Ook meisjes ontwikkelen zich verder. Zij hebben al een groeispurt gehad en krijgen nu oksel- en schaamhaar. Gemiddeld op dertienjarige leeftijd krijgen meisjes hun eerste menstruatie. Hierna is een meisje geslachtsrijp en zou zwanger kunnen worden. De groei gaat na die eerste menstruatie geleidelijker door. Zelfbevrediging kan toenemen, meer bij jongens dan bij meisjes. Het seksuele zelfbeeld van jongeren ontstaat: ze zien zichzelf als iemand die seks kan hebben. Het is dus belangrijk om aantrekkelijk te zijn. Maar door onzekerheid over hun lichaam zijn ze vaak ook onzeker over hun aantrekkelijkheid. Jongeren in deze leeftijd zijn vaak erg gevoelig voor de mening van anderen. De invloed van leeftijdgenoten is groot. Leeftijdgenoten worden nu ook seksueel aantrekkelijk gevonden. Jongeren worden vaak voor het eerst echt verliefd en de eerste relaties ontstaan. Er komen ervaringen met zoenen en strelen. Daarnaast ontdekken jongeren op deze leeftijd vaak hun seksuele voorkeur.

Lichamelijk gezien komen onze leerlingen ook in de puberteit. Ook stemmingswisselingen horen daarbij. Leerlingen die altijd heel volgzzaam waren gaan puberaal gedrag vertonen. Uiterlijk wordt erg belangrijk. Ouders zien hun kind veranderen en komen bij ons met vragen.

Bijna volwassen; 16 tot en met 18 jaar.

Het lichaam is nu seksueel volgroeid. Jongeren worden (nog) zelfstandiger en komen (nog) meer los van hun ouders. Ze weten nu (meestal) duidelijker of ze heteroseksueel of homoseksueel zijn en gaan ook experimenteren met relaties. Veel jongeren krijgen voor het eerst een vaste relatie. Anderen hebben losse contacten. In hun relaties ontdekken jongeren steeds beter hoe ze om kunnen gaan met de andere sekse: onderhandelen, communiceren, wensen en grenzen uiten en respecteren zijn belangrijke thema's. Jongeren krijgen ook meer seksuele ervaring: ze gaan zoenen en vrijen. Sommigen al eerder, anderen weer later. De seksuele carrière van

jongeren verloopt meestal als volgt: ze beginnen met zoenen, gaan daarna voelen en strelen met kleren aan, naakt vrijen, geslachtsgemeenschap

Volwassen: vanaf 18 jaar.

Vergeleken bij eerdere fasen bestaat er een grotere emotionele betrokkenheid tussen de partners als er sprake is van een relatie. Het karakter van de ander wordt nu steeds belangrijker in de partnerkeuze. Op deze leeftijd heeft de meerderheid van jongeren ervaring met geslachtsgemeenschap.

Wat de lichamelijke ontwikkeling betreft zitten onze leerlingen vanaf een bepaalde leeftijd ook in deze fase. Door hun verstandelijke beperking zullen ze dit op een andere manier beleven. In een volgende paragraaf zal ik hier meer op ingaan.

Bron : Rutgers Nisso groep, <http://www.rng.nl> geraadpleegd november 2009

§ 1.5 Beschrijving van de seksuele ontwikkeling van mensen met een verstandelijke beperking:

In de vorige paragraaf heb ik de seksuele ontwikkeling van de mens beschreven in fases. Bij elke fase hoort een *lichamelijke ontwikkeling*. De lichamelijke ontwikkeling verloopt bij verstandelijk beperkte jongens over het algemeen hetzelfde als bij normaal begaafde jongens. Bij meisjes met een verstandelijke beperking zijn vaak grote verschillen te zien wat betreft het begin van de pubertijd. Wat betreft uiterlijke kenmerken zie je weinig verschil tussen de jongens en meiden van onze school en hun normaal begaafde leeftijdsgenoten.

Enkele voorbeelden waarbij de seksuele ontwikkeling niet normaal verloopt:

Het syndroom van Down;

Jongens en mannen zijn nogal eens onvruchtbaar. Meisjes en vrouwen komen eerder in de puberteit en hebben hun menopauze rond het 40^e jaar.

Het syndroom van Turner;

Soms is de vagina onvolledig ontwikkeld of geheel afwezig. De eierstokken zijn onvolledig ontwikkeld, waardoor het vrouwelijke geslachtshormoon oestrogeen niet wordt geproduceerd hetgeen leidt tot een onvolledige ontwikkeling van de uitwendige geslachtskenmerken als borsten en schaam- en okselhaar. Deze meisjes krijgen geen menstruatie en zijn bijna altijd onvruchtbaar. Wel is er een baarmoeder.

Het Prader-Willi syndroom;

Bij meisjes komt de menstruatie op relatief late leeftijd (19 jaar) of nooit.

Jongeren met een autistische aandoening;

Bij deze jongeren is er sprake van een vertraagde lichamelijke ontwikkeling waardoor de puberteit vaak pas op 17- of 18 jarige leeftijd optreedt.

Omdat jongeren met autisme op een eigen manier de wereld beleven en dit dus ook van invloed is op hun beleving van seksualiteit, zal ik een aparte paragraaf wijden aan de seksuele ontwikkeling van mensen met autisme.

Naast deze lichamelijke ontwikkeling hebben deze fases ook een verstandelijk/cognitief aspect, een emotioneel aspect en een sociaal aspect.

Het verstandelijk of cognitieve aspect is van invloed op wat iemand kan begrijpen en aan vaardigheden kan ontwikkelen. B.v. kent iemand de biologische verschillen tussen man en vrouw?

Het emotionele aspect heeft te maken met gevoel, beleving en gemoedstoestand.

Hoe beleeft iemand zichzelf, de ander, vriendschap, aanrakingen. Maar het heeft ook te maken met draagkracht, wat kan je aan.

Het sociale niveau uit zich in gedrag naar de ander. B.v. kan iemand omgaan met grenzen van de ander.

Heel belangrijk op onze school is het om te weten in welke ontwikkelingsfase kinderen zitten. Dit is bepalend voor de manier waarop ze dingen kunnen begrijpen, aanvoelen en ook aankunnen. Qua uiterlijk heeft een meisje het lichaam van een 16 jarige maar op cognitief niveau kan ze zitten in de peuter of kleuterfase. Dat dit in haar omgeving zowel binnen als buiten school onbegrip en problemen kan veroorzaken lijkt me duidelijk. Begeleiding in hun seksuele ontwikkeling is dus afhankelijk van de fase waarin het kind/ de jongere zich bevindt.

Zoals Bosch en Suykerbuyk zo mooi in hun boek beschrijven;

“Wanneer ik weet op welk niveau ik die ene mens met een verstandelijke beperking ongeveer mag inschatten , lukt het me wellicht beter om in de huid van die ander te kruipen, door diens ogen de wereld in te kijken. Dat vergroot mijn acceptatievermogen en aldus de kans degene te begeleiden en tegemoet te treden op een wijze die past bij diens belevingswereld en diens mogelijkheden. (Bosch, 1996, pag. 33,34).

Door ons te verdiepen in het niveau van onze leerlingen vergroot dat ons acceptatievermogen t.o.v. bepaalde gedragingen en zullen we beter aan kunnen sluiten bij hun belevingswereld. We zullen het gedrag van de jongere beter kunnen plaatsen.

De mate van iemand verstandelijke handicap kan worden gekoppeld aan een bepaalde ontwikkelingsleeftijd. In het boek van Erik Bosch en Ellen Suykerbuyk verwijst men naar een indeling van Van Keersop en van de Kerkhof (1994, pag.10) . Deze ziet er als volgt uit:

1. Mensen met een lichte verstandelijke handicap:
IQ (intelligentiequotiënt) 55-70, ontwikkelingsleeftijd 8-12 jaar.
2. Mensen met een matige verstandelijke handicap:
IQ 40-55, ontwikkelingsleeftijd 5,5- 8 jaar.
3. Mensen met een ernstige verstandelijke handicap:
IQ 20-40, ontwikkelingsleeftijd 3-5,5 jaar.
- 4 Mensen met een diepe verstandelijke handicap:
IQ 0-20, ontwikkelingsleeftijd 0-3 jaar.

Mensen met een diepe verstandelijke handicap zoals genoemd onder 4 zal ik niet verder beschrijven omdat ze niet tot de doelgroep van onze school behoren.

Ad 1: Jongeren met een lichte verstandelijke beperking kijken verstandelijk gezien als een kind van 8 tot 12 de wereld in. In deze fase heeft men een rijk fantasieleven en is men nieuwsgierig naar feiten over seks. Deze jongeren kunnen logisch denken , gekoppeld aan concrete voorstelling.

Ad 2: Jongeren met een matig verstandelijke handicap kijken door de ogen van een 5,5, tot 8 jarige de wereld in. Het denken is nog enigszins egocentrisch. Het is moeilijk om zich in te leven in de anderen mensen. Bij een aantal jongeren is een besef van schaamtegevoel, bij een aantal anderen is dit nog opmerkelijk afwezig. Men kan wenselijk gedrag vertonen op gebied van normen en waarden , grenzen , weerbaarheid, lichaamsverzorging. Deze jongeren blijven afhankelijk van externe controle.

Ad 3: Jongeren met een ernstige verstandelijke beperking kijken door de ogen van een kind van 3 tot 5,5, de wereld in. Jongeren met een dergelijke ontwikkelingsleeftijd kunnen zich amper inleven in andere mensen. Ze zijn zeer egocentrisch ingesteld. Ze zien zichzelf als middelpunt van de wereld.

Bij de leerlingen op onze school blijven de cognitieve, de sociale en vooral de emotionele ontwikkeling achter bij de lichamelijke ontwikkeling. Er is een groot verschil tussen wat iemand “kan” en “aankan” . Zo kan iemand in staat zijn verkering met een ander te hebben maar door zijn/haar lage emotionele ontwikkeling heeft hij/zij weinig zicht op wat zijn gedrag bij de ander oproept. Dit maakt onze leerlingen kwetsbaar om grensoverschrijdend gedrag mee te maken of zelf grensoverschrijdend te zijn.

In Hoofdstuk 3 zullen ook andere voorbeelden van gedragingen/problemen die hier mee te maken hebben beschreven worden. Dit n.a.v. een enquête die ik gehouden heb onder collega's van onze school.

§ 1.6 Autisme en seksualiteit:

Een groot aantal leerlingen bij ons op school hebben naast hun verstandelijke beperking ook een stoornis in het autistisch spectrum. Autisme is een pervasieve stoornis dat wil zeggen dat het in alle gebieden van de menselijke ontwikkeling doordringt. Jongeren met autisme hebben moeite met het begrijpen van sociale situaties. Ze hebben een minder genuanceerd gevoelsleven. Ze delen hun gevoelens ook minder en uiten hun gevoelens ook anders. Ze kunnen zich moeilijk inleven in de gevoelens van de ander. Jongeren met autisme hebben moeite met het verlenen van een betekenis aan gebeurtenissen. Hierdoor kunnen ze een teken van de ander

verkeerd interpreteren, met alle gevolgen van dien. Jongeren met autisme hebben moeite om in te schatten wat gepast is en wat niet. Vaak is er op het gebied van de taal wat aan de hand. Deze is vaak gebrekkig ontwikkeld; men herhaalt vaak woorden of spreekt zinnen uit die niet zo veel zeggen. De indruk zou kunnen ontstaan dat men heel wat begrijpt. Soms vertonen jongeren met autisme opmerkelijk gedrag; b.v. obsessieve belangstelling voor bepaalde onderwerpen of personen. Omgaan met seksualiteit doet een groot beroep op het beheersen van sociale vaardigheden. Jongeren met autisme zien de wereld om zich heen op hun eigen manier en zullen daardoor ook een eigen beleving van seksualiteit hebben. Seksuele voorlichting aan jongeren met autisme moet daarom vooral duidelijk, helder en direct zijn. Wanneer men het begrip romantiek wil duidelijk maken door een foto van twee zoenende mensen bij kaarslicht; kan een autist denken dat je altijd een kaars bij de hand moet hebben wil je mogen zoenen. Jongeren met autisme hebben in hun begeleiding behoefte aan structuur, voorspelbaarheid en visualisering. Als aanvulling hierop vind ik de volgende tips:

- Houdt rekening met de denkstijl; het ondersteunen van de voorlichting met afbeeldingen van b.v. de vrouwelijke geslachtsorganen wil niet zeggen dat de persoon met autisme deze bij zichzelf kan aanwijzen en benoemen.
- Gebruik directe en concrete taal: gebruik steeds dezelfde woorden, en gebruik termen die zo goed mogelijk aansluiten bij de werkelijkheid.
- Focus je op de grote lijnen: details maken de voorlichting alleen maar warriger.
- Zorg voor voldoende tijd om de informatie te verwerken
- Pas op voor overschatting; wanneer iemand alle Latijnse woorden voor genitalia kent wil dat nog niet zeggen dat hij of zij ook begrijpt wat ermee bedoeld wordt.

Bron: (<http://mens-ensamenleving.infonu.nl/pedagogiek/35459-autisme-en-seksualiteit.html>), geraadpleegd, november 2009.

§ 1.7. Kwetsbaarheid :

Wat maakt mensen met een beperking zo kwetsbaar ? Waarom zijn zij makkelijke slachtoffers van seksueel misbruik?

Mensen met een beperking zijn in meer of mindere mate afhankelijk van hun opvoeders/ begeleiders. Op grond van hun handicap hebben ze minder greep op de wereld en op zichzelf. Ze hebben vaak te weinig kennis over hun eigen lichaam. Ze worden soms overschat door hun omgeving. Op sociaal gebied verkeren ze vaak in een isolement. Ze hebben moeite met het inschatten van de veiligheid van situaties en de aard van de personen. Ze zijn minder weerbaar.

Uit onderzoek (Berlo, W. van; 1995). blijkt dat plegers van seksueel misbruik ook vaak mensen met een beperking zijn. Factoren die hiermee samenhangen zijn: Het ontbreken van adequate seksuele voorlichting. Waarden en normen over wat wel en niet kan, worden onvoldoende geleerd en eigen gemaakt. Men kan zich minder inleven in een ander. Dit komt door een gebrekkig sociaal inzicht, door het ontbreken van het besef dat anderen iets anders kunnen willen en voelen dan zichzelf.

Een beperktere impulscontrole als gevolg van de beperking of het ontwikkelingsniveau. Een negatief zelfbeeld waardoor men situaties zoekt waarin men zich veiliger voelt bij kinderen of 'zwakkere' verstandelijk beperkten en waarbij sprake kan zijn van een machtsuitoefening.

Hoofdstuk 2: Onderzoeksplan

§ 2.1 Overleg met de directie;

Allereerst heb ik overleg gepleegd met de directie van mijn school.

Ik heb de onderzoeksvraag uiteengezet en ik heb goedkeuring gekregen voor het houden van een onderzoek. De conclusies en aanbevelingen die vanuit mijn onderzoek ontstaan zullen met de directie doorgesproken worden.

§ 2.2. Afbakening onderzoeksvraag en uitwerking in deelvragen:

Vervolgens heb ik de centrale onderzoeksvraag afgebakend en uitgewerkt in deelvragen.

1. Wat is seksualiteit?
2. Hoe verloopt de seksuele ontwikkeling van de mens?
3. Hoe is dit bij onze doelgroep; mensen met een verstandelijke beperking en met autisme?
4. Welke problemen/gedragingen komen we tegen die hier mee te maken hebben?
5. Hoe vaak doet dit gedrag zich voor en bij welke groep ? (leeftijd, ontwikkelingsfase) inventariseren.
6. Hoe gaan we hier mee om?
7. Wat vinden collega's belangrijk bij het onderdeel seksuele opvoeding; welke onderwerpen moeten aan bod komen?
8. Hoe komt het onderwerp seksuele vorming op dit moment aan bod binnen ons programma?
9. Wat vinden de leerlingen er zelf van; wat willen ze leren?
10. Hoe kijken ouders hier tegenaan; welke vragen hebben zij aan ons?

Tijdens de beantwoording van de deelvragen maak ik gebruik van verschillende bronnen (triangulatie). Deze bronnen zullen zijn; de literatuur, ervaringen van mijn collega's en mijn eigen ervaringen, ervaringen van de ouders van onze leerlingen en de mening van onze leerlingen zelf. Vanuit de literatuur probeer ik

achtergrondinformatie te krijgen. Ervaringen van mijn collega's en ouders en leerlingen geven mij meer inzicht over de situatie bij ons op school.

§ 2.3. Literatuuronderzoek:

Om me meer in het onderwerp te verdiepen ben ik gestart met een oriëntatie in de literatuur en actuele informatie via websites. Hierdoor probeer ik de deelvragen 1,2 en 3 te beantwoorden. Ik heb geprobeerd de literatuur aan te vullen met voorbeelden vanuit mijn eigen praktijk. In Hoofdstuk 1 is deze theorie behandeld en gekoppeld aan de praktijk.

§ 2.4. Vragenlijst voor mijn collega's:

De antwoorden op deelvragen 4,5,6 en 7 komen van mijn collega's.

Door middel van een vragenlijst hoop ik er achter te komen hoe er over dit onderwerp gedacht wordt, wat men belangrijk vindt. De vragenlijst (zie bijlage 1.) bestond uit voornamelijk beschrijvende vragen.

Harinck geeft in zijn boek "Basisprincipes Praktijkonderzoek" een aantal manieren om gegevens te verwerken. Ik heb gekozen om de antwoorden te verwerken volgens de "geordende schoenendoos". Ik heb geprobeerd in hoofdstuk 3 de antwoorden die mijn collega's gegeven hebben te ordenen en er een structuur in aan te brengen. Ik verdeel de antwoorden in thema's. Bij deze thema's probeer ik de antwoorden in te delen. Vervolgens maak ik een reflectie op de vragenlijst. Hierbij zal ik bekijken wat de belangrijkste conclusies zijn en of de uitkomst van de vragenlijst heeft geleid tot voor mij herkenbare antwoorden of nieuwe gezichtspunten. Dit laatste gebeurt in hoofdstuk 4.

§ 2.5. Vragenlijst voor de ouders:

Inzicht in de mening en beleving van de ouders heb ik gekregen door alle ouders van de drie stromingen een vragenlijst toe te sturen. Deze vragenlijst bestond uit 9 meerkeuzevragen. De vragenlijst is ontwikkeld door een docent op een VSO-ZMLK school. Ik vond de vragenlijst erg bruikbaar omdat de antwoorden mij een goed beeld zullen geven hoe ouders dit onderwerp ervaren.

Met de antwoorden van deze meerkeuzevragen hoop ik meer zicht te krijgen op deelvraag 10.

De resultaten van dit onderzoek zal ik beschrijven in hoofdstuk 3.

In hoofdstuk 4 bespreek ik de conclusies die ik hieruit kan trekken.

§ 2.6 De leerlingen:

Last “but not least” kreeg ik informatie vanuit mijn leerlingen.

Hoe denken zij over dit onderwerp, waar lopen ze tegenaan en wat willen ze graag leren? Door het houden van een aantal gesprekjes over dit onderwerp kwamen ook hier antwoorden die waardevol bleken voor mijn onderzoek. Ook de bevindingen van deze gesprekjes zullen in hoofdstuk 3 beschreven worden.

§ 2.7. onderzoek en inventarisatie van de materialen die op school gebruikt worden:

Deelvraag 8 heb ik onderzocht door het schoolplan en de leerlijnen te bekijken en door een inventarisatie te maken van de materialen die op school al gebruikt worden tijdens de lessen seksuele vorming. Een inventarisatie van de materialen zal als bijlage worden opgenomen.

Hoofdstuk 3: Het resultaat van de onderzoeken.

§ 3.1. Een uitwerking van de vragenlijst aan mijn collega's:

Nadat ik de vragenlijst in het kort heb toegelicht heb ik de vragen per mail verstuurd. Ongeveer 2/3 van de vragenlijsten heb ik teruggekregen. Concreet betekende dit 27 vragenlijsten. Dit geeft voor mij een redelijk beeld hoe dit onderwerp bij ons op school beleefd wordt. In bijlage 1 is de vragenlijst voor mijn collega's opgenomen.

Een samenvatting van de antwoorden volgt in deze paragraaf. Ik heb geprobeerd de antwoorden te rubriceren naar onderwerp. Bij elke vraag probeer ik aan te geven wat mijn bevindingen t.a.v. mijn deelvragen zijn.

Vraag 1: wat wil je dat de leerlingen op onze school leren m.b.t. seksuele vorming?

De antwoorden die mijn collega's geven kunnen onderverdeeld worden in de volgende onderwerpen;

1. Lichaamsbesef: kennis van eigen lichaam en het functioneren hiervan;
 - Het verschil tussen man en vrouw.
 - Wat gebeurt er in de puberteit; bewustwording van eigen seksualiteit.
2. Voortplanting en geboorte.
3. Gezondheid en hygiëne; oa. voorbehoedsmiddelen, verzorging menstruatie.
4. Relaties; verliefdheid, andere geaardheden.
5. Normen en waarden; Hoe gaan we met elkaar om? . Respect voor het eigen en andermans lichaam. Wat kun je wel en niet op school doen?. Hoe kun je thuis gevoelens bespreekbaar maken?
6. Grenzen en weerbaarheid; Leren om zelf grenzen aan te geven. Opkomen voor jezelf. Nee zeggen tegen ongewenste intimiteiten.
7. T.v. en internet.

De antwoorden die gegeven zijn vormen een vrij compleet beeld van de onderwerpen die kunnen horen bij seksuele vorming. Het aanleren en bespreken van normen en waarden wordt door iedereen heel erg belangrijk gevonden. Respect voor elkaar en hoe gaan we op school met elkaar om zijn hier voorbeelden van. Het onderwerp weerbaarheid en het aangeven van grenzen scoorden hoog. Zoals ik in hoofdstuk 1 al aangaf zijn jongeren met een verstandelijke beperking een makkelijke

prooi voor een dader. Soms is de dader een bekende van het kind. Dat maakt het voor het kind extra lastig om ermee om te gaan, want het kind heeft daarom vaak een gevoel van loyaliteit richting de dader. Soms is er ook sprake van een afhankelijkheidspositie ten opzichte van de dader. Aan ons op school de taak om met de leerlingen hierover te praten en weerbaar te maken.

Vraag 2: Welke onderwerpen moeten hierbij zeker aan bod komen

Als antwoord hierop kwamen m.n. de onderwerpen zoals genoemd bij vraag 1.

Deze onderwerpen geven een vrij compleet beeld van de onderwerpen die horen bij seksuele vorming en opvoeding. Deze onderwerpen komen voor een groot gedeelte overeen met de onderwerpen die aangeboden worden bij ons op school. Het onderwerp TV en internet komt bij de bestaande lesstof m.i. nog niet genoeg naar voren. De invloed van de TV kan bij onze leerlingen een verkeerd beeld geven van de werkelijkheid. Denk alleen maar eens aan hoe er met elkaar omgegaan wordt in soapseries. Leerlingen kunnen denken dat het normaal is om zoveel mogelijk relaties te hebben in een korte tijd of dat het normaal is om elkaar te bedriegen of te onderdrukken. Ook bij muziekclips kan een verkeerd beeld geschapen worden van de rol van de vrouw, of het macho gedrag van de man. Aan ons de taak om de leerlingen hierin te begeleiden.

Vraag 3: Kom je op de werk wel eens seksueel getint gedrag tegen bij leerlingen, of problemen/gedragingen die te maken hebben met hun seksuele ontwikkeling?

Het merendeel van de collega's komt dit gedrag wel eens tegen. Dit geeft wel aan dat het nodig is en blijft om met elkaar hierover in gesprek te gaan en aandacht aan dit onderwerp te schenken.

Vraag 4: Kun je enkele voorbeelden beschrijven?

De voorbeelden die beschreven worden kan ik indelen in;

1. Voorbeelden die te maken hebben met het aanraken van zichzelf. Spelen met eigen geslachtsdeel, masturberen, wiebelen, bewegingen maken.
2. Voorbeelden die te maken hebben met aanraken van de ander. Zoals knuffelen, anderen aaien, betasten van elkaar (wel of niet vrijwillig).

3. Voorbeelden die te maken hebben met taalgebruik.

Het roepen van woorden (piemel, kut etc.). Aangegeven wordt met name bij de lager functionerende leerlingen van stroming 1 dat men vaak niet weet wat er nu mee wordt bedoeld. Seksueel getinte opmerkingen maken.

4. Voorbeelden die te maken hebben met internetgebruik. Het bekijken van foute filmpjes op you tube. Hyves en msn met seksueel getinte gesprekken.

5. Voorbeelden die te maken hebben met verliefdheden Fixatie op een leerling waarop men verliefd is. Contact willen maken maar niet weten hoe ver men kan gaan.

Deze voorbeelden zijn voor mij heel herkenbaar. Opvallend is dat bij de leerlingen van stroming 1; de lager functionerenden, er voorbeelden gegeven worden van gedrag waarbij gebaren of woorden geuit worden die te maken hebben met seksualiteit. Ook komt het bij deze leerlingen nogal eens voor dat ze openlijk hun geslachtsdelen betasten. Dit gebeurt vaak ongecontroleerd zonder de intentie tot dit gedrag. De leerlingen beseffen vaak niet wat ze zeggen qua inhoud, maar door de reactie van de omgeving hierop is het interessant om dit te zeggen.

Bij de oudere leerlingen van stroming 2 en 3 worden voorbeelden gegeven die te maken hebben met het internetgebruik. Het bekijken van foute filmpjes op Youtube; seksueel getinte gesprekken op hyves en msn; dit laatste gebeurt dan thuis, maar heeft ook zijn weerslag op de omgang met elkaar op school. Ook ontstaan er problemen door verliefdheden.

Zoals ik bij vraag 3 al concludeerde is het bijzonder zinvol en nodig om hier meer mee te doen op school.

Vraag 5: Wat versta je onder seksueel getint gedrag?

De antwoorden hierbij gegeven variëren van, “gedrag of opmerkingen die op seks of seksuele handelingen doelen” tot “laag uitgesneden truitjes”.

In een schrijven van de Arbo wordt seksueel getint gedrag als volgt omschreven: “Elke vorm van verbaal, non-verbaal of fysiek gedrag met een seksuele connotatie(gevoelswaarde)”.

Zoals ik bij vraag 4 al opmerk is het seksueel getint gedrag bij onze leerlingen vaak onbewust gedrag en heeft het geen seksuele lading. Ze moeten door ons hierin begeleid worden.

Vraag 6: Hoe vaak kom je dit gedrag tegen?

Dit gedrag (waar eenieder toch een eigen betekenis aan gegeven wordt) blijkt dagelijks voor te komen. Aldus de mening van de meeste collega's.

Omdat het zo vaak voor komt is het belangrijk om hier een gezamenlijke visie over te ontwikkelen.

Vraag 7: Hoe ga je hiermee om?

De meeste collega's gaan met de leerlingen in gesprek en proberen aan te geven wat de grenzen op school zijn. Een enkeling geeft als antwoord; afkappen of verbieden.

Vraag 8: Hoe vind je het om deze problematiek bespreekbaar te maken bij je collega's?

Bijna alle collega's geven aan dat ze het geen probleem vinden om deze problematiek te bespreken met elkaar. Het getuigt van een open sfeer bij ons op school.

Een aantal collega's merkt op dat we het er zelden over hebben.

Vraag 9: Komen ouders wel eens met vragen over dit onderwerp?

De meeste collega's geven aan dat er tijdens oudergesprekken regelmatig over dit onderwerp gesproken wordt .

Vraag 10: Welk soort vragen zijn dat?

Algemene vragen zoals wat doen jullie aan seksuele vorming?

Maar ook veel vragen over ongewenst seksueel gedrag en het aangeven van grenzen.

Vraag 11; Heb je zelf nog opmerkingen over dit onderwerp?

Een aantal opmerkingen die gegeven werden gaven de noodzaak aan om gericht met seksuele vorming bezig te zijn. De opmerking: "ieder mens heeft recht op zijn eigen seksualiteit, belangrijk is dat onze leerlingen weten wat, hoe, tot hoever, waar en wanneer; hoe basaal het niveau ook is", vond ik persoonlijk een treffende opmerking.

Ook werd er een opmerking gemaakt over de moeilijke dubbelrol van de allochtone meisjes; thuis en op school. Dit laatste is zeker een aandachtspunt bij de lessen over seksuele vorming.

De meest opvallende dingen n.a.v. de vragenlijst:

Het onderwerp wordt als zeer belangrijk ervaren. Seksueel getint gedrag komt geregeld voor. Het is belangrijk voor de leerlingen om hier op de juiste manier aandacht aan te besteden. De meeste collega's willen hier op een open manier mee omgaan maar vinden ook dat het meer aan bod zou moeten komen. We zouden er als team vaker over moeten praten. Het onderwerp invloed van t.v. en media zou meer uitgewerkt kunnen worden. Het onderwerp respect voor elkaar en weerbaarheid is voor iedereen heel erg belangrijk.

§ 3.2. De vragenlijst voor de ouders;

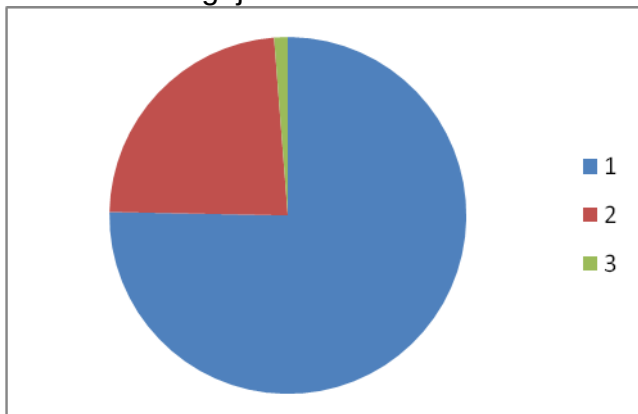
1. Goede voorlichting over seksualiteit bij kinderen met een verstandelijke beperking vind ik:

Heel belangrijk

Belangrijk

Niet zo belangrijk

61
19
1

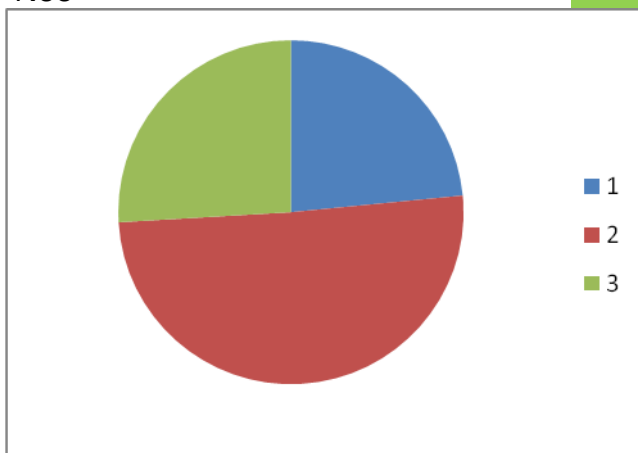
2. Ik maak me zorgen over seksualiteit en relaties bij mijn eigen kind

Ja

Een beetje

Nee

19
41
21

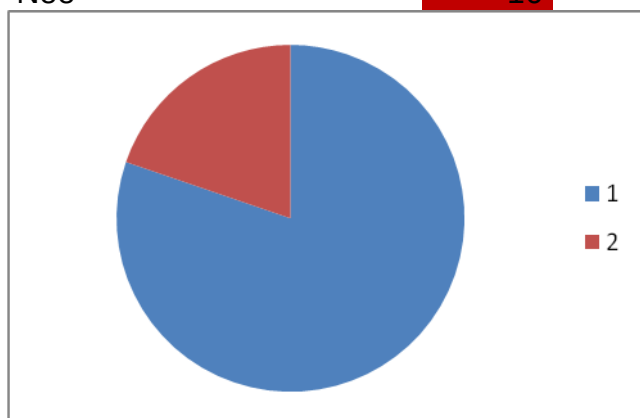

3. Ik licht mijn kind zelf voor

Ja

Nee

65
16

4. Ik licht mijn kind als volgt voor (meerdere antwoorden mogelijk)

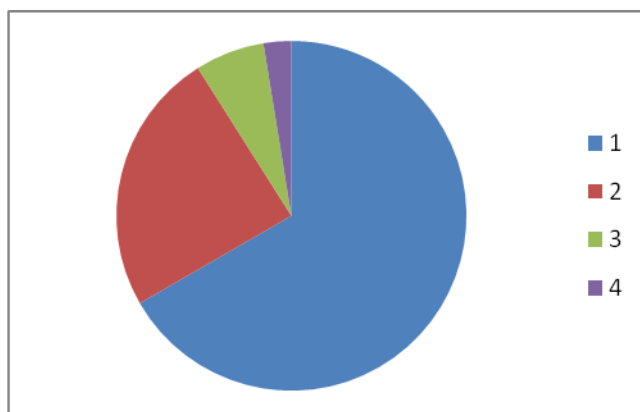
In gesprekjes

Met voorlichtingsboeken

Met film

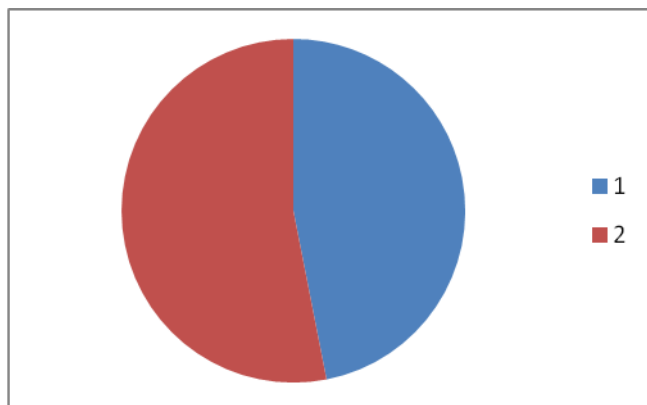
Anders

52
19
5
2

5. Ik vind het moeilijk mijn kind voorlichting te geven

Ja	38
Nee	43

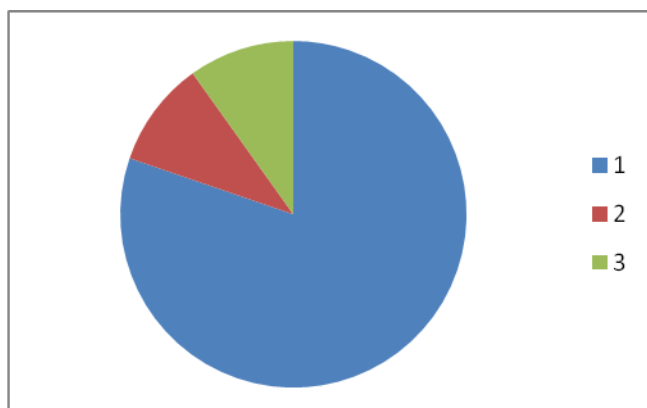
6. Als er problemen zijn met de seksuele ontwikkeling van mijn kind dan,

Praat ik er over met mijn kind

Schakel ik een hulpverlener in

Anders, te weten boekjes

65
8
8

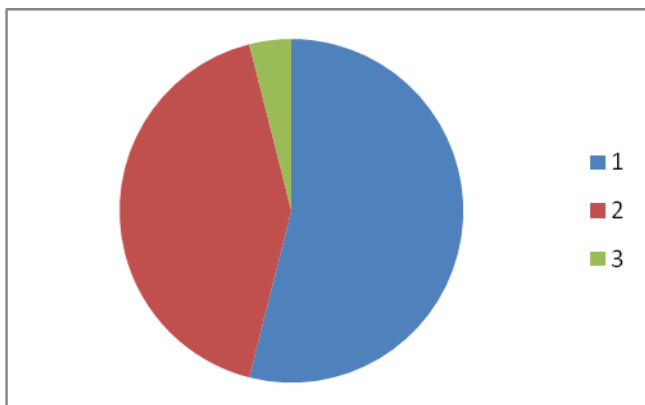
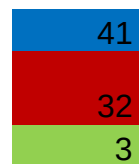

7. In ons gezin praten we

Vrijuit/ gemakkelijk over seksualiteit

Praten we hier halleen over als het kind er zelf over begint

Praten we niet over seksualiteit

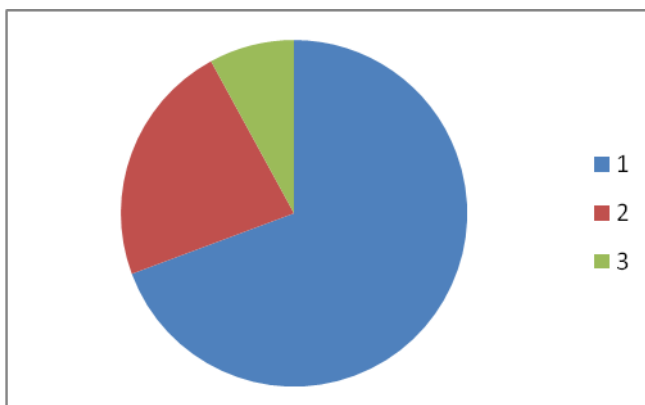
8. De school kan ouders en kinderen helpen met dit thema door:

Seksuele voorlichting te geven

Workshops aan te bieden aan ouders en leerlingen

De school hoeft geen bijdrage te leveren

Anders, te weten...

9. Onderwerpen die zeker aan bod moeten komen:

- Kennis van eigen lichaam.
- Normen en waarden; wat is wel en wat niet toegestaan?
- Het aangeven van grenzen; voorkomen van misbruik.
- Enkele ouders merken op dat er niet teveel info gegeven moet worden; er moet gekeken worden naar datgene wat het kind aankan.
- Sommige ouders vragen zich af of alles wel aankomt wat aangeboden wordt.
- Sommige ouders vragen zich af wanneer te beginnen met seksuele voorlichting.

Hoe denken de ouders over deze vragen?

Van de 131 vragenlijsten die uitgedeeld zijn kwamen er 81 terug.

Daaruit kan ik concluderen dat dit onderwerp leeft onder de ouders.

Van stroming 1 kwamen 14 formulieren terug.

Van stroming 2 kwamen 38 formulieren terug.

Van stroming 3 kwamen 9 formulieren terug.

Op 20 formulieren die terug kwamen stond niet vermeld van welke stroming afkomstig.

Dit laatste is jammer, ik kan nu moeilijk beoordelen of er verschillen tussen de stromingen bestaan. De meest opvallende punten zijn:

1. Uit vraag 1 blijkt dat het merendeel van de ouders goede voorlichting heel erg belangrijk vindt. Er zijn maar 21 ouders die zich geen zorgen maken over seksualiteit en relaties bij hun eigen kind. De overige 60 ouders maken zich wel zorgen (van een beetje tot veel).
2. De meeste ouders geven hun kind zelf voorlichting middels gesprekjes en geven aan met hun kind in gesprek te gaan als er problemen zouden zijn. 38 ouders geven aan dat zij dit moeilijk vinden.
3. Meer dan de helft van de ouders praat gemakkelijk over seksualiteit binnen hun gezin.
4. 61 ouders geven aan dat de school hun kan helpen door seksuele voorlichting te geven.

5. Ook geven 20 ouders aan dat ze graag zouden zien dat er workshops aangeboden zouden worden aan leerlingen en ouders over dit onderwerp.
6. Volgens 7 ouders hoeft de school geen hulp te geven bij de seksuele vorming van hun zoon of dochter. Opvallend hierbij is dat dit antwoord gegeven werd door allochtone ouders.
7. Als ik de onderwerpen bekijk die ouders aangeven belangrijk te vinden dan komt dit voor een groot gedeelte overeen met de onderwerpen die wij als leerkrachten belangrijk vinden.
8. Een belangrijke opmerking die gegeven wordt is dat ouders zich afvragen of het wel overkomt wat aangeboden wordt. Deze vraag moeten we ons als leerkracht ook altijd blijven stellen.

§ 3.3 Hoe beleven de leerlingen dit onderwerp.

Momenteel komt tijdens het vakonderdeel;” wonen,werken vrije tijd” het onderdeel seksuele vorming aan bod. Het is een lessenserie van 8 tot 10 lessen.

Tijdens een aantal gesprekjes met groepjes leerlingen hebben we over dit onderwerp gepraat. De gesprekjes waren evaluerende gesprekjes, na afloop van een lessencyclus die de leerlingen gevolgd hadden. Ik stelde daarbij open vragen. B.v. wat vonden jullie van de lessen? Wat vond je fijn om te leren ?

Ook heb ik in mijn eigen groep informeel met leerlingen over dit onderwerp gepraat. De leerlingen vinden het een belangrijk onderwerp. Ze vinden dat ze dingen behoren te weten over hun eigen lichaam. Wat er verandert als ze ouder worden?

Ook vinden ze het belangrijk dat ze weten ‘waar kinderen vandaan komen’ en een aantal willen ook praten over verliefdheid, wat moet je doen als je een vriendje hebt.

Wat mag op school wel en wat niet? Ze vinden het belangrijk dat in het groepje van seksuele vorming goed naar elkaar geluisterd wordt en dat men elkaar niet uitlacht.

“Het is spannend om over zulke dingen te praten”. Ook is het volgens mijn leerlingen belangrijk om voor dat de lessen starten afspraken met elkaar te maken dat alles wat er tijdens deze lessencyclus verteld wordt binnen 4 muren blijft. De leerlingen vinden ze het fijn dat hun groepje bestaat uit alleen jongens of alleen meiden.

“Dan praat je wat makkelijker”. Vanaf dit schooljaar worden deze lessen op onze school aan de meiden gegeven door een vrouwelijke leerkracht en aan de jongens door een mannelijke leerkracht. Dit wordt door de meeste leerlingen als positief ervaren. Sommige leerlingen vinden 1x per schooljaar 8-10 lessen te weinig.

Hoofdstuk 4: Kanttekeningen en aanbevelingen

§ 4.1. Kanttekeningen

Uit de literatuur die ik bestudeerd heb blijkt dat er nog veel onwetendheid over dit onderwerp is. Ouders, leerkrachten, begeleiders zijn nog vaak onvoldoende op de hoogte van de seksuele ontwikkeling van hun kind.

De fysieke seksuele ontwikkeling bij de meeste kinderen met een verstandelijke beperking verloopt vrijwel identiek als dat van andere pubers. De manier waarop deze seksuele gevoelens worden geuit en beleefd is erg afhankelijk van de ontwikkelingsfase waarin het kind zich bevindt. We moeten hierbij zoals ik in hoofdstuk 1 beschrijf rekening houden met het cognitieve, het emotionele en het sociale aspect. Belangrijk daardoor is dat we de inhoud van de lessen aanpassen aan de eigenheid van onze leerlingen. De manier waarop we de lessen verzorgen moet aansluiten bij de leerling. We moeten hierbij rekening houden met zijn verstandelijke beperking. Ook moeten we ons bewust zijn van zijn denkstijl; denk aan leerlingen met autisme.

De volgende punten zijn voor de leerkracht belangrijk bij het geven van voorlichting:

- Houdt rekening met de denkstijl.
- Gebruik directe en concrete taal: gebruik steeds dezelfde woorden, en gebruik termen die zo goed mogelijk aansluiten bij de werkelijkheid.
- Focus je op de grote lijnen: details maken de voorlichting alleen maar warriger.
- Zorg voor voldoende tijd om de informatie te verwerken
- Pas op voor overschatting.

In de visie van onze school staat dat we een leeromgeving willen zijn die mensen met een verstandelijke beperking de kansen biedt tot een zo optimaal mogelijke ontwikkeling naar volwassenheid. De ontwikkelingsgebieden zijn gericht op wonen, werken en recreëren. Daar hoort seksuele opvoeding natuurlijk ook bij!

De uitwerking van het onderzoek aan mijn collega's leert mij dat men gemotiveerd is om het kind te helpen in de ontwikkeling van zijn seksualiteit. Bijna iedereen ervaart

de sfeer bij ons op school als open maar men geeft tegelijkertijd aan dat het zinvol is om samen over deze onderwerpen te praten. Het gebeurt op dit moment te weinig. Naast de gebruikelijke onderwerpen zoals lichaamsbesef, voortplanting, relaties, worden weerbaarheid en het aanleren van normen en waarden erg belangrijk gevonden. Bijna iedereen heeft wel eens te maken gehad met seksueel getint gedrag. In stroming 1 geeft men vooral voorbeelden die te maken hebben met het aanraken van zichzelf en van de ander. In stroming 2 en 3 komt men m.n. perikelen tegen die ontstaan door verliefdheden en b.v. internetgebruik. Voorbeelden die te maken hebben met grof taalgebruik komen in alle 3 de stromingen voor. Men vindt het belangrijk dat er op school een gezamenlijke visie ontstaat t.o.v. de manier waarop we met deze gedragingen om moeten gaan. De onderwerpen die bij ons op school aangeboden worden tijdens de lessen seksuele vorming geven een vrij compleet beeld van de onderwerpen die horen bij seksuele vorming. De invloed van de t.v. en het internet op de beeldvorming van onze leerlingen wordt als een belangrijk item genoemd; dit komt in ons reguliere aanbod bij de lessen seksuele vorming niet genoeg aan bod en dient verder uitgewerkt te worden.

Ook uit de uitwerking van de ouder vragenlijst blijkt dat ouders dit een heel belangrijk onderwerp vinden. Zij stellen het op prijs als de school aandacht hieraan besteedt.

Bij de resultaten van de vragenlijst kwam naar voren dat ouders vaak niet weten hoe aan te sluiten bij het niveau van hun kind. Ook de zorg dat hun kind niet goed weerbaar is en in aanraking kan komen met seksueel misbruik is aanwezig.

Aan ons de taak om in te gaan op vragen van ouders.

Tenslotte de leerlingen zelf;

- De leerlingen vinden het een belangrijk onderwerp dat met respect moet worden aangeboden. Het zou wat meer op het rooster mogen staan.
- De leerlingen geven als voorwaarde aan dat er in de groep een sfeer van veiligheid en vertrouwen moet zijn.

§ 4.2 Aanbevelingen;

Ouders vinden het belangrijk dat er seksuele vorming gegeven wordt op school.

Ze zoeken net als wij vaak naar mogelijkheden om op een manier die goed aansluit bij hun kind dit onderwerp ter sprake te brengen. Wij kunnen de ouders hier bij helpen door informatie te geven over de lesstof die wij de kinderen aanbieden.

Workshops gegeven door deskundigen of ouderavonden waarop men met elkaar ervaringen uit kan wisselen kunnen voor ouders zeer zinvol zijn.

Als team vinden wij het belangrijk om onze gezamenlijke visie op seksualiteit en intimiteit praktisch gestalte te geven. Er zou een werkgroep samengesteld kunnen worden met leden vanuit elke stroming die met deze vragen aan de slag gaat. Deze werkgroep komt tot een beleidsstuk voor onze school met daaruit voortvloeiende afspraken en regels.

Als team is het ook belangrijk om kritisch te kijken naar het lesaanbod van de lessen seksuele vorming. Op welke leeftijd starten we hiermee. Is er een leerlijn die we volgen en op welke manier kunnen de items in Datacare gescoord worden. Bovenstaande werkgroep zou ook deze zaken kunnen bekijken en terugkoppelen naar de eigen stroming.

Het zou raadzaam zijn voor alle collega's die met dit onderwerp aan de slag gaan om zich te verdiepen in de achtergronden van de seksuele beleving van mensen met een beperking zodat de lesstof beter aan kan sluiten bij de individuele leerling.

In een volgend onderzoek zou nader bekeken kunnen worden hoe we seksuele vorming aan gaan bieden aan de laagniveau leerlingen binnen onze school die stroming 1 bezoeken. Wat hebben deze laagniveau leerlingen nodig.

Ook zou gekeken kunnen worden naar de positie waarin de allochtone leerlingen zich bevinden door sociaal-culturele verschillen in opvatting over seksualiteit thuis en op school.

Hoofdstuk 5 : Reflectie

In dit hoofdstuk ga ik terugkijken op mijn onderzoek.

Ik ga kijken wat het heeft opgeleverd voor mijn praktijk en wat het heeft opgeleverd voor mezelf.

Ik gebruik bij mijn reflectie het model van Korthagen.

Fase 1: handelen;

Mijn centrale onderzoeksvraag bestond eigenlijk uit 2 delen; nl; hoe kan ik samen met mijn team komen tot een gezamenlijke visie m.b.t. de seksuele vorming van jongeren met een verstandelijke beperking en hoe kan ik deze jongeren beter begeleiden in hun seksuele ontwikkeling.

Al een aantal jaren verzorg ik lessen seksuele vorming aan mijn groep. D.m.v. literatuurstudie wil ik me beter scholen in de achtergronden van dit onderwerp. Deze kennis wil ik gebruiken in mijn handelen en de manier van omgaan met deze jongeren. Op welke manier sluit de lesstof het beste aan en welke onderwerpen zijn belangrijk om aan te bieden. Zoals ik in hoofdstuk 1 beschrijf loop ik in mijn werken op school vaak tegen problemen aan die hieruit voortvloeien. Er is op school geen lijn in het oplossen van deze moeilijkheden en ieder doet het op zijn eigen manier en weet het vaak ook niet van elkaar.

Ik vind het zelf ook lastig om hiermee om te gaan; wat mag wel en wat niet; sommige collega's willen verliefdheid tussen leerlingen verbieden om problemen tegen te gaan; maar waar kunnen ze dan wel uiting geven aan hun vriendschap. D.m.v. een vragenlijst aan collega's wil ik erachter komen wat er leeft bij ons op school.

De vragenlijst en de uitwerking hiervan moet een aanzet zijn tot verdere bijeenkomsten over het onderwerp seksualiteit. Vanuit deze bijeenkomsten zou onze visie praktisch gestalte kunnen krijgen. De mening van ouders is voor mij ook erg belangrijk; d.m.v. een vragenlijst hoop ik hier meer inzicht in te krijgen. En natuurlijk hoe denken de leerlingen er zelf over; het gaat tenslotte over hun.

Fase 2; terugblikken

Door literatuurstudie heb ik veel kennis opgedaan. Ik ben me meer bewust geworden van mijn eigen handelen en heb handvaten gekregen om nog beter aan te sluiten bij

de leerlingen. Die bewustwording van mijn handelen is niet alleen door het maken van het meesterstuk versterkt maar ook door het volgen van deze opleiding. Na 20 jaar werken weer een studie oppakken heeft me persoonlijk veel gebracht. Het heeft me op tal van gebieden verrijkt. Ik heb geleerd dat het essentieel is om heel goed te kijken in welke ontwikkelingsfase een leerling zich bevindt en wat hij aankan. Ook een leerling met autisme behoeft een specifieke aanpak. In het verleden heb ik hier bij mijn lessen niet zo bij stilgestaan en ben meer intuïtief te werk gegaan.

Door het verstrekken van de vragenlijsten aan collega's ging het onderwerp op school meer leven. Er werd over gepraat. Positief vond ik dat de meeste collega's erg betrokken waren en dat men de noodzaak inzag om een visie te ontwikkelen over seksuele vorming. Ook bleek dat m.n. in stroming 1 waar men werkt met laag functionerende leerlingen men niet goed wist welke leerstof aangeboden dient te worden en op welke wijze. Het uitwerken van de vragenlijst kostte meer tijd dan ik van tevoren had gedacht. Ik had eigenlijk binnen het tijdsbestek van het werken aan dit meesterstuk samen met mijn collega's een visie op tafel willen hebben. Ik heb ervaren dat hier toch meer tijd voor nodig is. Het is een proces wat je als school doormaakt. Positief vind ik dat door gesprekken over dit onderwerp binnen de stromingen de directie het initiatief heeft genomen om een werkgroep samen te stellen met vanuit elke stroming een aantal mensen om zo samen te komen tot een gezamenlijke visie. Zo kan ik vanuit deze werkgroep verder werken aan dit onderwerp.

Door de ouders vragen te stellen ben ik me nog weer eens bewust geworden van de kwetsbaarheid van onze leerlingen en de zorg die dat voor ouder met zich meebrengt.

Het onderwerp seksuele vorming leeft ook bij ouders en men vindt dit heel belangrijk. Aan mij en mijn collega's de taak om ons hier bewust van te zijn en hierin te begeleiden.

Door gesprekjes met de leerlingen kwam ik erachter hoe zij bezig zijn met seksualiteit.

En ook hoe belangrijk zij het vinden dat we hier op school aandacht aan besteden. Mooi dat ze duidelijk aan gaven dat bij de lessen een goede sfeer, privacy en respect voor elkaars mening erg belangrijk zijn.

Fase 3 bewustwording;

Het feit dat mijn collega's bereid waren om de vragenlijst in te vullen heeft mij geholpen om enthousiast met het onderzoek bezig te zijn. De noodzaak werd ervan ingezien.

Hetzelfde geldt eigenlijk voor de ouders die ook de tijd namen om de vragen te beantwoorden.

Door bestudering van het onderwerp ben ik nog meer de noodzaak gaan inzien van het belang van goede seksuele vorming. M.n. het eerder genoemde boek van Bosch en Suykerbuyk heeft mij de ogen geopend. Wij proberen als school de leerling serieus te nemen en op alle fronten te begeleiden naar een goede plek in de maatschappij en daar hoort omgaan met seksualiteit zeker bij. Elk mens heeft recht op het uiten van zijn seksuele gevoelens; en ieder mens mag dat op zijn eigen wijze invullen.

De invloed van de media op het wereldbeeld van onze leerlingen is enorm. Als leerkracht zie ik hier ook een taak om dit in mijn lessen aan bod te laten komen.

Deze mening wordt door mijn collega's gedeeld. In de lessen seksuele vorming moet dit nog meer vorm gaan krijgen.

Ook de vaak lastige rol van de allochtone leerlingen tussen opvattingen over seksualiteit thuis en op school is iets om over na te denken.

Het werken aan een praktijkonderzoek heb ik als zeer bruikbaar ervaren. Ik heb geprobeerd hier gestructureerd aan te werken daardoor behield ik het overzicht.

Fase 4: alternatieven ontwikkelen;

Ikzelf ben door dit onderzoek meer op meso-niveau gaan denken. Hoe komt men tot een visie die schoolbreed gedragen wordt. Hoe verloopt dit proces.

Niet alleen in mijn eigen groep en tijdens mijn eigen lessen lesstof meer aan laten sluiten, maar dit ook in de stroming en schoolbreed proberen te realiseren.

Door het vormen van een werkgroep blijft het onderwerp actueel en zal een gezamenlijke visie tot stand komen. Ook zullen wij als school wat kunnen bijdragen aan de hulpvragen van de ouders middels het verzorgen van ouderavonden waarop we ervaringen uit kunnen wisselen. Door het verzorgen van workshops zal onze

eigen kennis over dit onderwerp alsmede ook de kennis van de ouders kunnen vergroten.

Fase 5: Uitproberen

Door bestudering van de literatuur en het uitwisselen van ervaringen met collega's en ouders heb ik veel geleerd.

Het allerbelangrijkste is echter het aanvoelen van onze leerlingen, wat hebben ze nodig, waar zijn ze aan toe.

Zoals de ondertitel van het boek van Erik Bosch en Ellen Suykerbuyk zo treffend zegt:

Seksuele voorlichting aan mensen met een verstandelijke beperking is:

“De Kunst Van Het Verstaan”.

Nawoord :

Ik heb met veel plezier en betrokkenheid aan dit onderzoek gewerkt. Het onderzoek zou echter niet tot stand zijn gekomen zonder de hulp van mijn collega's die bereid waren om over dit onderwerp te praten en door het invullen van de vragenlijst. Ook bedank ik de ouders van onze leerlingen voor het in grote getale invullen van de oudervragenlijst. En ik bedank ik mijn leerlingen die in gesprekjes met mij veel waardevolle dingen te melden hadden. Ik bedank Danny mijn oud-leerling voor zijn mooie gedichtje over verliefdheid, dat ik op de kaft van mijn meesterstuk heb gebruikt.. Verder bedank ik mijn critical friends; Ineke, Loes, Patricia en Maria voor hun betrokkenheid en inbreng. En mijn begeleidster Karin voor haar kritische kanttekeningen en goede tips. En natuurlijk bedank ik Jos, Jaap en Sophie dat ze mij de ruimte hebben gegeven om met dit onderzoek bezig te zijn.

Heleen Gipmans- Juriëns,

Mei 2010.

Literatuurlijst:

Bosch, E., Suykerbuyk, E., (2004) *Seksuele voorlichting aan mensen met een verstandelijk handicap, de kunst van het verstaan*. Soest: Nelissen.

De Plaatsse (2005) *Autisme en seksualiteit, Opstellen over autisme in relatie tot seksualiteit en intimiteit*. Antwerpen/ Apeldoorn: Garant

Harinck, F. (2007) *Basisprincipes praktijkonderzoek* . Antwerpen- Apeldoorn:Garant.

Heemelaar, M. (2000) *Seksualiteit, intimiteit en hulpverlening*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.

Korthagen, F. Koster, B. Melief, K. (2005) *Docenten leren reflecteren*. Soest; Nelissen

Internetpublicatie's:

<http://www.begrensdeliefde.nl/achtergrondinformatie/seksualiteit/onderzoek> naar seksualiteit bij mensen met een beperking. Geraadpleegd december 2009.

Mens en gezondheid, (2008) *Seksuele voorlichting aan verstandelijk gehandicapten*. Geraadpleegd januari 2010. Beschikbaar:

<http://www.google.nl/search?hl=nl&ei=DHmUSaHilsalgaGoN2FCQ&sa=X&oi=spell&resnum=0&ct=result&cd=1&q=problemen+van+ouders+bij+seksuele+ontwikkeling+verstandelijk+beperkten&spell>

<http://mens-ensamenleving.infonu.nl/pedagogiek/35459-autisme-en-seksualiteit.html>. Geraadpleegd december 2009

Rutgers Nissogroep Kenniscentrum Seksualiteit. Geraadpleegd januari 2010. Beschikbaar: <http://www.rng.nl>

Bijlage 1:

Vragenlijst Seksuele Vorming op de Vijverhofschool

1. Wat wil je dat de leerlingen op onze school leren m.b.t. seksuele vorming?

2. Welke onderwerpen moeten hierbij zeker aan bod komen?

3. Kom je in je werk wel eens seksueel getint gedrag tegen bij leerlingen, of problemen/gedragingen die te maken hebben met hun seksuele ontwikkeling?

4. Kun je hier enkele voorbeelden van beschrijven?

5. Wat versta je onder seksueel getint gedrag?

6. Hoe vaak kom je dit gedrag tegen? (Per dag, week)

7. Hoe ga je hiermee om?

8. Hoe vind je het om deze problematiek bespreekbaar te maken bij je collega's?

9. Komen ouders wel eens met vragen over dit onderwerp?

10. Welk soort vragen zijn dat?

11. Heb je zelf nog opmerkingen over dit onderwerp?

Bijlage 2:

Tegelen 15 maart 2010,

Beste ouders, verzorgers,

In het kader van mijn opleiding ben ik bezig met een onderzoek over seksuele vorming aan de leerlingen van onze school.

Omdat de mening van de ouders/verzorgers hierbij natuurlijk een grote rol speelt wil ik u vragen om onderstaande vragenlijst in te vullen.

U kunt de ingevulde vragenlijst inleveren in klas 2D

Als u nog vragen/opmerkingen heeft over dit onderwerp kunt u mij mailen;

h.juriens@vijverhofschool.nl

Ik dank u van harte voor uw medewerking,
Heleen Juriëns, leerkracht groep 2D

Kruis Uw mening aan

1. Goede voorlichting over seksualiteit bij kinderen met een verstandelijke beperking vind ik:

☐ heel erg belangrijk

☐ belangrijk

☐ niet zo belangrijk

Opmerking.....

2. Ik maak me zorgen over seksualiteit en relaties bij mijn eigen kind.

☐ ja

☐ een beetje

☐ nee

Opmerking.....

3. Ik licht mijn kind zelf voor.

☐ ja

☐ nee

Opmerking.....

4. Ik licht mijn kind als volgt voor (meerdere antwoorden mogelijk):

☐ In gesprekjes

☐ Met voorlichtingsboeken

☐ Met film

☐ Anders, te weten.....

5. Ik vind het moeilijk mijn kind voorlichting te geven

☐ Ja

☐ Nee

☐ Anders, te weten.....

6. Als er problemen zijn met de seksuele ontwikkeling van mijn kind, dan

☐ Praat ik erover met mijn kind

☐ Schakel ik een hulpverlener in

☐ Anders, te weten.....

☐ Dit is nog niet gebeurd, maar ik zou

7. In ons gezin praten we

☐ Vrijuit/gemakkelijk gedacht en gesproken over seksualiteit

☐ Praten we hier alleen over als het kind er zelf over begint.

☐ Praten we niet over seksualiteit

8. De school kan ouders en kinderen helpen met dit thema door:

☐ Seksuele voorlichting te geven

☐ Workshops aan te bieden aan ouders en leerlingen

☐ School hoeft geen bijdrage te leveren.

☐ Anders, te weten.....

9. Onderwerpen die aan bod moeten komen bij seksuele voorlichting op school zijn:

Bijlage 3:

Seksuele vorming

Seksuele vorming is binnen stroming 2 onderdeel van groepsoverstijgend werken; wonen, werken, vrije tijd.

Opbouw van de lessen

1. Kennismaking met het onderwerp (wat is sex, verliefdheid etc.)
2. Lichaamsbesef; puberteit; wat verandert er aan mijn lichaam?
3. Uitbreiding vorige les puberteit.
4. Man/vrouw; m.b.t. hygiëne (menstruatie, scheren, douchen etc.)
5. Waar kom ik vandaan? Voortplanting
6. Zwangerschap, geboorte, voorbehoedsmiddelen.
7. Weerbaarheid; leren nee zeggen. (internet)

De lessen worden gegeven met alleen maar meisjes of alleen maar jongens.
De inhoud van de lessen is sterk afhankelijk van het niveau van de leerlingen.

Materialen die op school aanwezig zijn:

Wat gebeurt er nu weer met me; boek en video stichting Tirion.
Waar kom ik vandaan : boek en video stichting Tirion.
Relaties en seksualiteit: uitgave SLO Thieme Meulenhof
Ziezo; seksuele hygiëne : edudesk
Geen kind meer; seksuele voorlichting aan jongeren met een verstandelijke handicap; Rutgersstichting
Leskist GGD Venlo
Weerbaarheidskoffer
Het Liefdespaleis (video van NOT)
Het geheim van Mirjam (Video van Knoop in je zakdoek)
Kwartetspel over de puberteit
Emotion game; bijlage seksualiteit

Verder zijn op school nog een aantal verhalenboeken over dit thema aanwezig.

Achtergrondinformatie:

Seksuele voorlichting aan mensen met een verstandelijke handicap; Erik Bosch
Ellen Suykerbuyk
Seksualiteit en relatievorming voor mensen met een verstandelijke handicap: Erik Bosch en Ellen Suykerbuyk.